А. Ж. Мырсабеков атындагы
ОШ ГУМАНИТАРДЫК-
ПЕДАГОГИКАЛЫК ИНСТИТУТУНУН

ЖАРЧЫСЫ

2010 №1

ВЕСТНИК

ОШСКОГО ГУМАНИТАРНО-
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА
им. А. Ж. МЫРСАБЕКОВА

ISSN 1694-6359

А. Ж. Мырсабеков атындагы Ош гуманитардык педагогикалык институтунун ЖАРЧЫСЫ

ВЕСТНИК
Ошского гуманитарно-педагогического института им. А. Ж. Мырсабекова

2010 №01

Ошский гуманитарно-педагогический институт
Читальный зал

ВЕСТНИК

Ошского гуманитарно-педагогического института им. А. Ж. Мырсабекова

А. Ж. Мырсабеков атындагы Ош гуманитардык-педагогикалык институтунун

ЖАРЧЫСЫ

Илимий-усулдук журнал

Башкы редактор,
фил. и. к., доцент Исаков К.А.

Башкы редактордун орун басары,
х.и.к., доцент Бабеков А.У.

Редакциялык коллегия:

б.и.к., доцент Раимбеков К.Т.
фил.и. д., проф., КУИАнын Академиги Акматалиев А.А.
пол.и. д., проф. Жоробеков Ж.Ж.
ф-м.и.д., проф. Сопуев А.С.
п.и. д., проф. Хасанов Т.Х.
г. и.д., проф. Низамиев А.Г.
п. и.к., доцент Мадраимов С.М.
х. и. к., доцент Кенешов Б.М.
б.и.к., доцент Омуралиева Г.К.
г.и.к., доцент Алайчиев Э.К.
п.и.к., доцент Ысмайылов М.З.

Журнал Кыргыз Республикасынын Адилет министрлиги тарабынан каттоодон өткөн, каттоо күбөлүгүнүн **№ 1527**

Редакциянын дареги:

714018, Кыргызстан
Ош шаары, Исанов
көчөсү 73.
тел. (03222) 5-22-90, 5-43-35
Факс (03222) 5-22-90
E-mail: osh. ogpi @ gmail.com

ОГПИнин редакциялык-басма кеңешинин чечими менен басууга сунушталды

ISSN 1694-6359

ОГПИ тарыхы терең, келечеги кенен окуу жай

Кыргызстандын орто мектептерине педагог адистерди даярдоонун түптүү устаканасы, куттуу билим уясы болгон Ош гуманитардык – педагогикалык институтунун тарыхы 1925-жылы Түштүктө биринчи ирет ачылган педагогикалык курстан башталат. Педагогикалык курс 1926-жылы Ош педагогикалык окуу жайына айланган.

Ош педагогикалык окуу жайы 1928-жылы Жалал-Абад педагогикалык окуу жайы менен бириктирилип, Жалал-Абад шаарына көчүрүлгөн.

1939-40-жылдары Эл агартуу кызматкерлерине чоң зарылдык болгондуктан Ош шаарында кайрадан Ош педагогикалык окуу жайы ачылган.

1950-51-жылдары окуу жайда 282 студент билим алган жана кыргыз, орус, өзбек окуу тайпалары түзүлгөн.

Ошол кездерде учурда кыргыз илиминин өнүгүшүнө бараандуу салымын кошушкан профессорлор Ж.Шериев, Б.Апышев, Д.Туратов сыяктуу белгилүү илимпоздор окуу жайдын бүтүрүүчүлөрү болушкан.

1972-жылдан баштап окуу жайга директор болуп белгилүү педагог Ю.Т. Токтосунов дайындалган.

Ю.Т. Токтосунов окуу жайда 20 жыл үзүрлүү эмгектенген. Ал жетекчилик кылган жылдары окуу жайдын окуу-тарбия, усулдук иштеринде бир топ өнүгүүлөр жүз берген. Окуу жай сапаттуу, мыкты педагогдорду тарбиялоодо элибизге чоң эмгек сиңирген.

1994-жылы Билим берүү министрлигинин коллегиясынын чечими менен Ош педагогикалык окуу жайы педагогикалык колледж болуп түзүлүп, бир топ педагогикалык жаңы адистиктер ачылган. 1996-жылы Кыргыз Өкмөтүнүн № 470-токтомунун негизинде Ош педагогикалык колледжи – Ош Жогорку колледжи болуп түзүлгөн.

2002-жылы Кыргыз Өкмөтүнүн № 316 – токтому менен Ош Жогорку колледжине – Ош гуманитардык – педагогикалык институту деген статус берилген.

Окуу жайды Ю.Токтосуновдон кийин ар кандай жылдары К.Абдылакимов, А.Ж.Мырсабеков, Д.Ч.Иманбердиев, Д.Б.Бабаев сыяктуу илимпоз-педагогдор жетектеп келишти. Ар бир жетекчи окуу жайдын статусун көтөрүүгө, кулачын кеңейтүүгө жекече салымдарын кошушту.

Бүгүнкү күнү Ош гуманитардык – педагогикалык институтун филология илимдеринин кандидаты, доцент К.А. Исаков жетектеп келүүдө.

Түзүлгөндөн бери окуу жай өсүп-өнүгүп отуруп, Кыргызстандын орто мектептери үчүн миңдеген мугалимдерди даярдап, туурунан учурду.

Бүгүнкү күнү Мекенибиздин бардык мектептеринде өзгөчө Ош, Жалал-Абад, Баткен областтарынын мектептеринде кесиптик жактан мыкты даярдыктан өткөн биздин бүтүрүүчүлөрүбүз ийгиликтүү эмгектенип жатышат.

ОГПИнин бүтүрүүчүлөрү кайсы жерде болбосун өздөрүнүн сапаттуу билими менен сыймыктана алышат. Анткени алар окуу жайда педагогикалык чеберчиликтин, окутуучулук жөндөмдүүлүктүн мыкты мектебинен таалим алышкан.

ОГПИнин коом алдындагы негизги миссиясы – Кыргызстандын айыл жергесиндеги орто мектептери үчүн сапаттуу педагог адистерди даярдоо болуп саналат. Элет жергесиндеги, алыскы жана тоолуу аймактардагы орто мектептерди жаш мугалимдер менен камсыз кылуу биздин Эл алдындагы башкы милдетибиз.

Учурда окуу жайыбыз башталгыч класстын мугалими, дене тарбия, музыка; кыргыз тили, орус тили, кытай тили, англис тили, химия, биология, математика, информатика, география, тарых, билим берүүнүн менеджменти боюнча педагогдорду максаттуу багытта даярдайт.

ОГПИде студенттерге сапаттуу билим берүү боюнча 40 ашуун илимдин докторлору жана кандидаттары, 50дөн ашуун Кыргыз Республикасынын билим берүүсүнүн мыктылары, 1 спорттун чебери, 45 улук окутуучу, 115 окутуучулар татыктуу билим беришүүдө.

Ошондой эле окуу жайдагы окутуучуларыбыздын мындан ары да сапаттык составын жогорулатуу максатында жыл сайын илим изилдөөчүлөрүбүздү, аспиранттарыбызды алыскы жана жакынкы коңшу мамлекеттерге илимий командировкаларга жөнөтүп туруу жолго коюлган.

ОГПИнин курамында азыркы кезде 6 факультет (*Музыкалык-педагогикалык, Табият-таануу жана география, Математика жана компьютердик технология, Гуманитардык, Кыргыз-Россия, Билим берүүнүн менеджменти жана туризм*), 1 *дене тарбия* бөлүмү жана 1 колледж жемиштүү ишмердүүлүгүн жүргүзүүдө.

Учурда ОГПИде 4 окуу корпусу, 2 студенттик жатакана, 4 спорттук аянт, 2 спорттук, гимнастикалык, күрөш залы, 3 окуу залы, 1 интернет түйүнүнө туташтырылган электрондук китепкана жана илимий зал, 2 китепкана, 3 окуу залы, интернетке байланышкан 8 компьютердик класс, биология, химия, гография жана информатика адистиктери үчүн жаңы типтеги виртуалдык лабораториялар үзүрлүү иштеп жатат.

Мындан сырткары «Тарыхый-этнографиялык борбор», «Улуттук рух борбору», «Мамлекеттик тил борбору», «Музыкалык маданий-эстетикалык борбор», «Ч. Айтматов таануу борбору», «Америка таануу борбору», «Кыргызстанды англис тилинде таануу борбору», «Россия таануу борбору», «Медия борбору», «Экологиялык борбор», «Ыйман жана адеп борбору», «Укуктук инновациялык билим берүү борбору», «Тилдерди интенсивдүү үйрөнүү борбору», «Эрк спорт клубу» «Жандуу жаратылыш борбору», студенттик дебат, дискуссиялык, чыгармачыл, илимий клубдар иш жүргүзөт.

Студенттердин эркин ой жүгүртүү, сөз эркиндигин колдоо багытында «Ак сөз» гезити, «Багыт ТВ» студенттик телестудиясы, «Мырзалар» эстрадалык тобу, «Кырк кыз» кыздар үйлөмө аспаптар оркестри улуттук маданиятыбызды өркүндөтүү багытында иштеп жатат. Спорттун 12 түрү боюнча секциялар ырааттуу түрдө иштеп келе жатат. Волейбол боюнча кыздар командасы областтын чемпиону болуп саналат.

ОГПИ бир топ Эл аралык уюмдар, фонддор менен өз ара кызматташууда. («Сорос-Кыргызстан» фонду, «Евразия» фонду, ДААД, Юнеско, Юсаид ж.б.) Ошондой эле Россиянын, Кытайдын, Кыргызстандагы элчиликтери менен карым катнашта.

Студенттердин илимий-изилдөө иштери институттун ишмердүүлүгүнүн негизги багыты болуп эсептелет. Бардык кафедраларда илимий даражасы бар жана алдынкы тажрыйбалуу окутуучуларыбыздын жетекчилиги менен

студенттер ар багытта илимий иштерин, курстук жана дипломдук жумуштарын жазып келишүүдө.

Ош гуманитардык – педагогикалык институнун түзүлгөнүнө мына быйыл 85 жыл толду. Бул жылдар аралыгында окуу жайда билим уясы катары өтө масштабдуу, бай тажрыйба топтолду, педагог адистерди даярдоо ишине бараандуу салым кошту, билим берүү мейкиндиги кеңейди. Билим берүү салттары калыптанып, өркүндөдү. ОГПИ традициялуу, классикалык билим берүү менен кошо жаңы инновациялык жана интерактивдүү технологияларды айкалыштырып, билим берүүнүн Эл аралык стандарттарына умтулууда.

Эң башкысы, ОГПИде карапайым, мээнеткеч, эмгекчил айылдык үй-бүлөлөрдөн келген жүрөгү таза, ак көңүл, ыймандуу, кыргыздын улан-кыздары билим алышат. Алардын эң негизги максаты – окууну бүтүп, өзү туулган айылындагы, өзү окуган мектептин абалын жакшыртуу жана ага салым кошуу.

ОГПИде илимпоз педагогдор менен кошо Кыргызстандын орто мектептеринде 15-20 жылдан ашуун эмгектенген өтө тажрыйбалуу, изденгич, жаңылыкка умтулган практик – усулчу педагогдор иштешет. Анткени алар орто мектептин абалын, аны жакшыртуунун жолдорун мыкты билишет.

Ош Гуманитардык – педагогикалык институту–Кыргызстандын алыскы жана тоолуу аймактарында жайгашкан орто мектептер үчүн нукура педагогдорду даярдоочу билим уясы, башкача айтканда, ОГПИ – стратегиялык жагынан Мекенибиздин келечеги болгон жаш муундарга билим берүүчү, жан дүйнөсүнө адамгерчилик сапаттарды калыптандыруучу, элеттик мектептердеги педагог адистердин жетишпестигин жоюуга бараандуу салым кошуучу окуу жай.

Демек институт өзүнүн илим-билимдүү студенттери жана алдыңкы тажрыйбалуу окутуучулары менен ар дайым сыймыктанат.

Урматтуу кесиптештер, колуңуздардагы бул Ош гуманитардык-педагогикалык институтунун «Жарчысы» илимий-усулдук жыйнагына ак жол каалап, ар дайым баарыңыздар менен кызматташ болууга даяр экенибизди билдиребиз.

Каныбек Исаков
ОГПИнин ректору,
филология илимдеринин
кандидаты, доцент

Ажиматов О. А. Ош МУ
Талканбаева А. ОГПИ

Отражение психологических идеи о формировании личности в устном народном творчестве кыргызского народа

Reflection of major traits of psychological life and witticism were found in oral creafivify of people.

The set of psychological knowledge was depicted in the creafivify of people, which was about personal development formed by people in manycentural process of perceptional and intellectual vital activity.

В устном народном творчестве Кыргызского народа нашли свое отражения ее многие черты психологической мысли и народной мудрости многих поколений. Именно в этой творчестве заложено совокупность психологичеких знаний о формировании личности накопленных народом в многовековом процессе жизненной деятельности представления и осмысление.

Многие психологические идеи кыргызского народа нашли свое отражение в устном народном творчестве, вобравших в себя важнейшие черты национально-этнической и психологической жизни и народной мудрости многих поколений. Они были единственной своеобразной историей развития психологической мысли кыргызского народа до появления письменности.

В устном творчестве народа сосредоточено миропонимание не одного поколения. В них целая система образа мыслей кыргызов об окружающей природе, о психике человека, о роли обучения и воспитания, а также о факторах, влияющих на развитие личности. В силу этих причин фольклор является не только ценнейшим материалом для научных исследований в истории развития психологической мысли и мировоззрения народа, но это своего рода большое духовное наследие, служащее средством формирования и развития личности.

Являясь духовным наследием, охватывающим разнообразные стороны общественной, социальной жизни народа, фольклор отражает нравственные и социально-этнические нормы психологической мысли людей в определенную эпоху.

Видный ученый-фольклорист В.Я.Пропп, отмечая роль народного фольклора, писал: «В наше время проблема фольклора становится все более и более актуальной. Ни одна наука - ни этнография, ни история, ни лингвистика, ни история литературы не может обойтись без фольклорных материалов и изысканий»[1]

В устном творчестве кыргызкого народа заложена совокупность психологических и педагогических, социальных знаний о развитии личности, накопленных народом в многовековом процессе жизненной деятельности, восприятия, представления, осмысления, наблюдения, оценка нравственных и духовных ценностей. В нем отражены вехи общественного создания , показаны роль и значение труда в жизни человека.

Посредством различных жанров устного творчества, в частности, пословиц, и поговорок, песен, загадок, уходящих корнями в глубь веков, поэтически отражаются разнообразные стороны жизни личности.

Устное народное творчество, являясь одним из важнейших компонентов развития человеческой духовной культуры, основывающейся на преемственной связи предшествующей и последующих эпох, таим в себе первые зачатки педагогической и психологической мысли кыргызов.

---

[1] Пропп В.Я. Фольклор и действительность.-М.:Наука, 1976.—С.16.

Это особая область поэтического творчества, которая создается народом, отражает многовековой опыт и мировоззрение народа на разных этапах его развития, воплощает многие стороны народного характера, имеет свои специфические, нравственные нормы и выполняет воспитательную функцию, развивая народное самосознание.

В устном народном поэтическом творчестве получили яркое воплощение многовековый, разнообразный жизненный опыт кыргызского народа, его мудрость о человеке, о народе. В устном творчестве - песнях, пословицах и поговорках, эпосах – поэтически отражаются многие психологические личности, социально-психологические идеи и другие качества, например, смелость, мужественность, храбрость и т. д., которые определяют индивидуально-психологические особенности личности.

В пословицах и поговорках кыргызского народа отражаются психологические идеи по разным аспектам человеческой жизни, накопленные в процессе деятельности. Иными словами, они охватывают многообразную жизнь человека. В отдельных поговорках и пословицах довольно широко представлены общепсихологические идеи, относящиеся к процессам познавательной деятельности: восприятие, ощущение и мышление. Например: «Знает не тот, кто много прожил, а тот, кто много видел», «Лучше один раз увидеть, чем сто раз услышать», «Семь раз отмерь, один раз отрежь». Из этого видно, что достоверность высказанных фраз основывается ни на чем другом, как на свидетельстве чувств человека (зрение и слух). Но зрение и слух, как один из видов ощущений и восприятия, не всегда дают верное отражение конкретных явлений. Показания органов чувств, сами по себе правильные, еще недостаточны. Нужно еще и вмешательство разума, опирающегося на память (кстати, народ как раз и придает особые значение памяти) в мыслительном процессе. Рассудок по отношению к чувственному восприятию выступает в роли руководящей и определяющей формы познания.

В следующих пословицах и поговорках, например: «Если ты добр – то будь вежлив, если ты велик – то будь учтив», «Умного человека уважают и глубоко почитают» и др., отражаются общепсихологические идеи. Они дают нам возможность соблюдать правила общечеловеческой культуры, нормы поведения в общении и взаимодействии, быть вежливыми, чуткими в человеческих отношениях, избегать отрицательных поступков.

В отдельных пословицах и поговорках большое значение придается силе человеческой речи: «Горькое слов лечит, сладкое слово калечит», «Слово человека может раздробить камень», «Говори правду, даже если над твоей головой занесен меч». Здесь особо подчеркивается значение речи, языка и индивидуальные особенности человека.

Речь и язык как средства общения открывают большие возможности для человека. Только культура речи в общении определяет уровень умственной и нравственной зрелости личности. Человек, благодаря речи и языку, получает знания, с их помощью приобретает умение работать, заниматься учебной и другой деятельностью. При этом должен стараться всегда говорить культурно, уместно, ибо неуместное слово, если ты его даже и хорошо скажешь, покажется безобразным. Надо избегать ненужных слов. В этом отношении вышеуказанные пословицы и поговорки имеют большое познавательное и воспитательное значение, так как несут в себе важную информацию по постановке речи, которая до настоящего времени не утратила своего значения.

В устном народном творчестве встречаются пословицы и поговорки, утверждающие ценность человеческой жизни, отдающие приоритет формированию умений и навыков трудовой деятельности. Пословицы и поговорки, относящиеся к трудовой деятельности, широко использовались взрослыми в процессе воспитания молодого поколения. Они способствовали трудовому воспитанию и являлись своеобразной морально-психологической основой для молодежи. Еще в устном народном творчестве существует немало пословиц и поговорок, в которых прославляется величие человеческого труда, служащего источником материальной и духовой культуры и воспитывающим фактором в формировании личности. Вот некоторые из них: «Труд

человека кормит, лень портит», «Если смолоду будешь трудиться – будешь в дост жить и веселиться», «Без труда нет блага», «Кто не работает, тот не ест». В э пословицах и поговорках отражается значение труда и его роль в жизни человека психологическом плане четко, ясно и убедительно раскрываются сущности и значе трудовой деятельности человека, осуждаются лень и безделье. Вместе с т подчеркивается значение труд в умственном развитии человека, например: «Крас человека в его мастерстве, красота верблюда, в кольце», «Красота человека в уме». Зде как видно, прославляются ум, способность, умения и навыки.

Значительный интерес пословицы и поговорки, отражающие идеи о пользе знан навыков, умения в формировании личности: «Знаниями обладевать так же трудно, иглой колодец рыть», «Ум и знания – одежда, что не сносится вовек», «Учить хорош учиться и того лучше». В этих пословицах и поговорках большое значение придает человеческим знаниям и умениям. Наряду с этим отмечается роль знаний в умственно развитии человека. Со знанием связываются многие человеческие достоинств формирование ума, нравственных черт, речи, поэтому человек должен учиться всю жизн

Таким образом, можно сказать, что многие пословицы оказывали воспитательн воздействие на детей, отражая возможности человеческой речи в умственном развитии.

Анализируя пословицы и поговорки кыргызского народа, на наш взгляд, можн обратить внимание на пословицы и поговорки, в которых отражаются факторы, влияющи на формирование личности «Человек плох не от рождения, он становится плохим среде», - гласит поговорка. В этой и других, подобных ей, фразах заложен психологические идеи о том, что человек не рождается с готовыми нравственными волевыми и другим качествами, он приобретает их в процессе своего развития. результате совместной жизни постепенно формируются его нравственные, волевые черты сознание, характер, интересы и многие другие индивидуальные, психологически особенности личности человека.

Особую роль в формировании личности человека играет семейная среда. Так, пословицах и поговорках, например: «Если жена хорошая, ты всегда ухожен, чист и дети хорошие, а когда плохая – раньше времени седеешь, дети дурные» - наиболее ярк отражен этот процесс. Далее, в пословицах анализируется ряд моментов, касающихся вопросов психологии семейных отношений: «Жена – счастье и достаток семьи», «У хорошей жены и плохой муж молодцом станет, скверная и хорошего мужа оскандалит». В указанных пословицах даются хорошие советы молодому поколению быть рассудительными и осторожными в вопросах создания семейной жизни. Ведь страдания и муки, горе радость придется делить с избранником или избранницей всю жизнь. В этой связи для каждого последующего молодого поколения требуется знание психологии поведения своего любимого человека, его индивидуально-психологических особенностей.

Анализируя все вышесказанное, мы выявили, что во многих пословицах и поговорках раскрываются психологические и этические идеи, посвященные формированию и развитию личности, а также отдельное присущие только ей качества и свойства. В этой связи можно сказать, что многие пословицы поговорки оказывали и оказывают воспитательное воздействие на людей, отражая неисчерпаемые возможности человеческой речи в умственном развитии подрастающего поколения, в оценке достоинства человека не по внешним признакам, а по его суждениям и поступкам в той или иной жизненной ситуации. Проанализировав пословицы и поговорки народа, мы видим, что они имеют познавательное, образовательное значение, так как отражают в себе важные психологические идеи развития личности.

Значительное место в развитии психологической мысли занимают народные сказки. В них в доходчивой и яркой форме отображены многообразные стороны жизнедеятельности кыргызского народа, в частности, психологическая мысль кыргызов. Анализ народного фольклора показывает, что у кыргызов были широко распространены

сказки, разнообразна и психология народа, познания, психики человека и ее социальной природы. В народных сказках очень много сюжетов и образов, особенно в сказках о животных. Главные действующие персонажи в них: лиса, волк, медведь, вол, тигр, собака корова, коза, орел и другие. Основы сюжетов сказки составляют приключение этих животных, их действия, характеры людей. Разумеется, посредством создания художественных образов животных подразумеваются различные поступки действия, характеры людей. В основе таких сказках обычно лежать психологические идеи, которые присущи фольклорному жанру. Например, в сказке «Осел и Вол» рассказывается следующий сюжет: Осел и Вол жили у одного хозяина; вол каждый день работает и зарабатывает себе корм; он сетует на свою тяжелую долю, тогда Осел учит его: «Ты лучше прикидывайся больным, не притрагивайся к корму и тебя освободят от тяжелой работы». Вол делает так, как советовал Осел. Тогда хозяин заставляет самого Осла пахать землю. Отсюда и мораль: «Не рай яму для другого человека, сам попадаешь».

В народном фольклоре самая богатая форма сказки о животных -это короткие сказки аллегорического характера о животных и птицах. В них через образы животных можно увидеть человеческие отношения, особенности психологии человека, все это их делает его добрым и разумным, без знания человека не может достичь той цели, рад который он живет.

Итак, устное народное кыргызского народа основу которого составляли богатые идеи о различных социальных и психологических явлениях, безусловно, было значительным достижением в области психологической мысли кыргызского народа.

Исходя из этого, можно сказать, что устное народное творчество, представляющее собой крупнейшие образцы народной поэзии зарождалось в тесной связи с усвоением народного фольклора и литературных памятников и поэтических творений изучаемого региона.

Адабияттар

1.Пропп В.Я. Фольклор и действительность М. Наука 1976. с16

2. Ажиматов О.А. Становление и развития психологической мысли в Кыргызстане Ташкент -2008

3. Эл агартуу. Бишкек 1996. 5с.

4. Загатки человеческого понимание Сб. науч.труд. составил Ф. Филатов. М., 1991.

М.Мусаканова – ОГПИ

Элдик оозеки чыгармалар аркылуу баланы үй-бүлөдө тарбиялоонун мааниси

Макалада элдин рухий дөөлөттөрү болгон элдик оозеки чыгармалары аркылуу баланы үй-бүлөдө адептүүлүккө тарбиялоо жөнүндө өмөктүү ойлор, көз-караштар айтылган. Конкреттүү мисалдар менен бирге, сунуштар берилген.

В статье говорится о правильном нравственном воспитании детей в семье на примерах произведений устного народного творчества, которые являются духовным богатством народа.

In clause to be spoken about correct moral education of children in family on examples product oral national creativity, which is spiritual riches of the people.

Азыркы учурда коомдук жана адамзаттык дөөлөттөрдү сактоодо улутт мектептер менен үй-бүлө тыгыз байланышта болуу зарылчылдыгы кел чыкты. Үйбүлөдө балдарды тарбиялоодо элдик үрп-адаттарды, оозе чыгармаларды жана каада салттардын тарбиялык мүнөздөгүсүн пайдалан аркылуу көздөгөн максатка жетүү мүмкүн.

Баланы личность катарында калыптандырууда элдик педагогика мааниси зор роль ойнойт

Элдик педагогикада эстеликсиз (тарыхый) – традиция жок, традициясы маданият жок, маданиятсыз – тарбиялоо жок, тарбиялоосуз-рухий байлык жо рухий байлыксыз – личность болбойт, личность болбосо – эл жок (тарыхы деп жазылып, "алтын эреже" катарында кабыл алынган. Алтын эрежеге көң бөлсөк, тарыхый өнүгүүдөгү ар бир учур тарбиялоодо чоң мааниге экендигин байкоого болот.

Ошондуктан кыргыз элдик оозеки чыгармалар аркылуу бала тарбиялоонун мааниси чоң. Элдик оозеки чыгармачылык бул бир оозд экинчиге, андан үчүнчүгө көчүп, карыдан жашка, атадан балага өтүп, дал жол басып, өнүгө берген. Көбүнчө алардын өбөлкү чыгарган ээлерин унутул кетет да, жүрө-жүрө көпчүлүк элге орток чыгарма болуп, элдик оозе чыгармачылыкка айланат.

Кыргыз элдик оозеки чыгармалар аркылуу баланы үй-бүлө тарбиялоонун ролу зор экендиги белгилүү. Элдик оозеки чыгармачылык элд казынасы, элдин мурасы деп бекеринен айтылбаган чыгар. Анын сынарында баланы үй-бүлөдө тарбиялоодо – элдик оозеки чыгармачылыкка көбүрө басым коюлат. Мисалы, балага табышмактарды айтуу менен балан тапкычтыгын, ойлоосун, аң сезимин, турмуштук байкоосунун тез өнүгүшү өбөлгө түзөт. Табышмактын тарбиялык кызматы балдардын чыгармачылыгы өстүрөт.

Башка элдердей эле кыргыздар да үй-бүлө куруунун башкы маңы балалуу болуу, аларды багып өстүрүү, жана алардын личность болу калыптанышын түшүнгөн. Демек, ата-энелик парз тукум улоо, ден-соолу чын, рухий дүйнөсү бай, татыктуу адамдын өсүп жетиши үчүн жоопкер бол дегендик. Бала үй-бүлөнүн тиреги, туткасы. Ата-энелердин гана эмес бүтүнд журттун кайра жаралуусунун, өлбөстүгүн, өсүп-өнүгүшүнүн шарт Ошондуктан, эл арасында "Балалуу үй – базар, баласыз үй – мазар" деге макал бекер айтылбаган чыгаар.

Үй-бүлө – коомдун бир башталгыч уюму, бөлүгү, ал социалды экономикалык шарттар менен аныкталат. Ал эми тарбиялоо болсо үзгүлтүкс жүрүп туруучу процесс.

Ата-эне баланы төрөп, өстүрүп, окутуп гана тим болбостон балан төрөлгөндөн баштап эмгекчилдикке, адептүүлүккө, боорукердикке, акы эстүүлүккө, ак ниеттүүлүккө жана башка көптөгөн жакшы сапаттарг жакшы сапаттарга, жарамаларга тарбиялоосу зарыл.

Кыргыз эли баланын келечекте кандай адам болоорун, анын алга таалим-тарбиясына байланыштуу деп эсептешкен. Жаш жубайлар улу педагог А.С.Макаренкодон "менин балам он күндүк болуп калды тарбиялоону качан баштайын?" - деп сураганда, сиз он күн кеч калдыңь деген. Демек, ата-эне баланы жарык дүйнөгө келген күндөн баштап эл тарбиялай баштоо керек. Баланы үй-бүлөдө тарбиялоодо үй бүл мүчөлөрү бирдей талап коюсу керек. Антпесе "Атасы болушчаактын баласы

- ыйлаак, энеси болушчаактын кызы – урушчаак" деген накыл сөздү эске алуу зарыл.

Баланы үй-бүлөдө тарбиялоодо негизинен ата-эненин жакшы сапаттарга ээ болуусуна да байланыштуу. Үй-бүлөдө баланы, элдик оозеки чыгармачылыкка таянып тарбиялоо талапка ылайык келет. Кыргыздардын маданиятына оозеки элдик поэтикалык чыгармачылык ири роль ойногон. Анда көп кырдуу жана ачык айкын формада элдин өзгөчөлүү тарыхый тагдырын, анын башкалардан айырмаланып турган байыркы маданияты, эмгеги үмүтү жана ой-максаты, табияты поэтикалык кабылдоосу чагылдырылган. Кыргыздардын биздин күндөргө чейинки келип жеткен оозеки чыгармалары жанр жагынан өтө көп түрдүүлүгү менен айырмаланат.

Оозеки чыгармалардан тамсилдер аркылуу адам мүнөзүн айбандардын образдары аркылуу каймана иретинде түшүндүрө турган кыскача ырлар. Тамсилдер негизинен адамдардын мүнөзүнө ылайыкташып айбанаттар аркылуу берилет. Мисалы, жоош адамды – алсыз козуга, түлкүнү – митайым адамга, коенду – коркок адамдарга салыштырат.

Макал-лакаптарды айтуу менен балдардын кыял-жоруктарын, турмуштук көз карашын жана балдарды кооз уккулуктуу сүйлөөгө жатыктырат жана калыптандырат.

Жаңылмачтарды айтуу менен балдардын сүйлөө речинин тактыгына алып келет. Тез, так сүйлөөгө үйрөтөт. Жомокторду айтуу менен балдардын керемет дүйнөсүн, фантазиясын ойготобуз. Балдар үчүн жоо жомоктор кызыктуу дүйнөнүн дарбазасын ачып, не бир кыйынчылыктарды артында калтырып ар кандай жолтоолорду жеңип, бактылуу жашап калганы айтылат. Апыртмалар же калптар – тарбиялык маани-маңызы турмушту көркөм өзгөчөлөнткөн ыкма, адилеттик идеал катары көрсөтүлөт.

Жыйынтыктап айтканда, кыргыз элинин оозеки бай чыгармачылыгы али да толук жыйнала элек. Толук жыйналып бүткөн мезгил да келет деп айтуу кыйын, анткени аларды жаратууга канча мезгил сарпталса тактоого да ошончо убакыт керек не деген таланттар чыгышкан болсо, дагы да ошончо таланттар төрөлүш керек болот.

Биздин кыргыз элинин жазуусу, чийүүсү калыптана элек учурда эле оозеки чыгармалары, учкул сөздөрү, салт-санаасы, үрп-адаттары аркылуу баланын тарбиялоо жеткиликтүү болоорун билишкен.

Тарбиянын түрлөрү болгон акыл тарбиясы адеп тарбиясы, патриоттуулук сезимдеги тарбия, экологиялык тарбия, экономикалык тарбия, жыныстык тарбия дегеле бардык тарбиялоонун түрлөрүнө карата улуулардын жаш муундарга берген тарбиялык таасири чоң чыгармалары аркылуу тарбиялай алышкан. Мисалы, эмгекке байланыштуу макалдар "Эл эмгегин жер жебейт", "Иштесең – тиштейсиң" ушул эле сөздү какшык катарында "Алма быш, оозума түш" деген сыяктуу макалдар менен жеткире алышкан.

Кыргыз эли балага сабак боло турган "Телибай тентек", "Кемчонтой" жомоктор сыяктуу тетири образдагы же кем акыл адамдардын кылык жоруктарын да сүрөттөп баланын туура өсүшүнө жол көрсөтүп турган.

Балдарды үйбүлөдө тарбиялоодо ата-энелердин ар тараптан өнүккөн, илимдүү-билимдүү жана жаңы маалыматтар менен ар дайыма тааныш болуп туруулары зарыл.

Азыркы учурда көрсөтүлүп жаткан теле-кино тасмаларда, көркөм адабий китептерде, журналдарда, гезиттерде, элдик оозеки чыгармалардын

балдарга тарбиялык мааниси жогору болгон жагын гана даярдашып жарык алып чыгышса, коомчулдук үчүн да белгилүү жетишкендиктерге ээ болобуз.

Биз азыркы учурда башка чет мамлекеттин тарбиясына караган өзүбүздүн нукура чыгармалар аркылуу баланы туура тарбиялоонун шарттары камсыз кылса болот. Жыйтыктап айтганда мектеп балдарына эстетикалы педагогикалык, талапка жооп бере турган мазмундуу, сүрөттүү жомо макал-лакаптар, санат-насыят ырлары, кереметтүү жомоктордон түзүлг китептерди кыргыз тилинде көбүрөөк чыгарса окурмандар кызыгууларды пайда кылмак. Илимдүү - билимдүү ата – эне балдарыды бүлөдө туура тарбиялоодо чоң ийгиликтерге жетишет.

Кыргыз элдик оозеки чыгармалар биздин көөнөрбөс кенчибі тарыхыбыз, руханий дөөлөтүбүз, аны муундан – муунга өткөрүп берүү бирибиздин ыйык парзыбыз.

Адабияттар:

1. А.Алимбеков. Кыргыз этнопедагогикасы. 1-бөлүм. – Б., 1996.
2. Боорукердик сыр сандыгы сериясы. “Бийиктик”, 2004.
3. Б.Апышев, Т. Жоробеков, Д. Бабаев. Педагогика. – Б., 2002.
4. Г.Тажиев, А. Курманбеков. Кыргыз макал-лакап жана учкул с түрмөктөрү.
5. Ж.Суванбеков. Кыргыз элинин баатырдык эпостору. “Мектеп”, 1970.
6. З.Бектенов, Т.Байжиев. Кыргыз адабияты. – Б., 1993.
7. Кыргыз совет энциклопедиясы. – Ф., 1983. (357-358-беттер).
8. Кыргыз поэзиясынын антологиясы. 1-бөлүм. – Б., 1999. 7-бет.
9. Мырза Сулайманов. Кыргыз балдар адабиятынын тарыхы. - Ош, 1992.
10. С.М.Абрамзон. Кыргыз жана Кыргызстан тарыхы боюнча тандал эмгектер. – Б., 1999.

Мадраимов С. М
Момонов З. –ОГП

Орто мектептин алгебра сабактарында параметрлүү теңдемелерди чыгаруу менен кадимки теңдемелердин сериясын түзүүнүн жолдору

Бул макалада, окуучулардын чыгармачылык жөндөмдүүлүгү арттыруунун бир каражаты катарында параметрлүү теңдемелерди чыгары параметрдин айрым маанилери боюнча кадимки теңдемелердин сериясы түздүрүү каралган.

В этой статье рассмотрено повышение творческих способностей учащихс как одно из средств решения параметрических уравнений и составление сери уравнений некоторых значений параметров.

This article is considered the rising creative capaciti of learners as one of the way doing parametrical equations of fome vaiue parameters.

Мамлекетибиздин эгемендүүлүккө жетишүүсү, өнүгүүнүн демократиялуу жолуна түшүүсү, жалпы билим берүү системасына жаңы талаптарды койду. «Кыргыз Республикасынын билим берүү жөнүндө мыйзамынын» билим берүү жаатындагы мамлекеттик саясаттын принциптеринде, «... окуп жаткандардын өзгөчө зээндүүлөрүнүн чыгармачылыгынын тынымсыз өсүүсү үчүн шарттарды түзүү керек»! - деп белгиленет. Чындыгында эле билим берүү процессинде, окуучуларды ар бир коюлган маселени чыгармачылык менен чечүүгө көнүктүрүү, алардын окуу предметтерине билимдерин, билгичтиктерин жана көндүмдөрүн жаңы жагдайларды колдоно билүүгө үйрөтөт, өз алдынча чечим кабыл алууга көнүктүрөт.

Окуучулардын чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн арттырууга арналган көп окумуштуулардын изилдөөлөрү бар: Психология боюнча: Б.Г.Ананьев, Л.Г.Выготский, П.Я.Гальперин, В.В.Давыдов, А.Н.Леонтьев, Я.А.Попомарев, С.Л.Рубинштейн, Б.М.Теплов ж.б.; Өзгөчө жөндөмдүү же таланттуу окуучулардын өнүгүүсү боюнча В.А.Крутецкий, Н.С.Лейтес, К.К.Платонов, ж.б. көңүлгө аларлык илимий эмгектерди жаратышкан. Ал эми окутуу процессинде окуучулардын чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү боюнча баалуу изилдөөлөр В.А.Крутецкийге (математика), В.Г.Разумовскийге (физика), Ю.В.Ходаковага (химия) ж.б.тиешелүү.

Окуучулардын чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү боюнча изилдөөлөр көп экендигине карабастан, белгиленген проблема орто мектептердин базасында өз алдынча изилденбегендиги илимий эмгектерди анализдөөдөн, мугалимдердин арасында жүргүзүлгөн сурамжылоонун негизинде белгилүү болду. Жалпы билим берүүчү мектептерде да шыктуу, таланттуу окуучулар бар болуп, аларга тиешелүү шарттар түзүлбөй жаткандыгы баарыбызга белгилүү. Мындай учурда окутуунун дифференцациялап окутуунун формаларын колдонуп, шыктуу окуучулардын ишмердүүлүгүн жогорулатууга болот.[2]

Биздин оюбузча, жалпы билим берүүчү мектептерде окуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүгүн аткаруунун төмөндөгүдөй жолдорун көрсөтүүгө болот:

1. Маселелерди ар түрдүү жолдор менен чыгаруу;
2. Чыгарылган маселенин тууралыгын ага тескери болгон маселе түзүү жолу менен текшерүү;
3. Жергиликтүү статистикалык материалдардан пайдаланып, маселелер түзүү;
4. Параметрлүү теңдемелерди чыгарып, параметрине карата изилдегенден кийин, параметрге кээ бир маанилерди берип, маселелердин серияларын окуучуларга түздүрүү;

Биз бул макалабызда жогору жакта саналган төртүнчү багытка көңүл бурууну туура таптык.

Орто мектептердин окуу китептеринде параметрлүү теңдемелер, барабарсыздыктар жана теңдемелердин системасы дээрлик жолукпайт. Параметрлүү теңдемелерди чыгарып изилдөөнүн өзү окуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүгүн жогорулатары белгилүү. Ал эми параметрине карата изилдеп, анын кээ бир маанилери үчүн теңдемелердин сериясын түзүү - бул окуучулардын чыгармачылыгын өстүрүүнүн негизги каражаттарынын бири болуп саналат.

---

[2] Кыргыз Республикасынын билим берүү жөнүндө мыйзамы – Б., 2003 – 61б.

Параметрлүү сызыктуу теңдемени чыгарып, параметрине карата изилд(параметрдин кандай маанисинде бир чыгарылышка, чексиз көп чечим чечимге ээ эмес), параметрге маани берүү менен кадимкидей бирдей типте бир нече тендемелерди түзүүгө болорун окуучуларга көрсөтүп, мисалдард түзүүнүн механизмин үйрөтүү зарыл.

1-мисал, $a^2x+3=3ax+a$ параметрлүү теңдемесин чыгарып, кабыл алуу мүмкүн болгон a нын айрым маанилери үчүн теңдемелердин сериясын түзүү карайлы.

$a^2x-3ax=a-3$, $ax(a-3)=a-3$

$a\neq 3$, $a\neq 0$ болгондо $x=\frac{1}{a}$ жалгыз чыгарылышка ээ болобуз.

$a=1$ болгондо $x+3=3x+1$ (1)
$a=5$ болгондо $25x+3=15x+5$ (2)
$a=-2$ болгондо $4x+3=-6x-2$ (3)
$a=4$ болгондо $16x+3=12x+4$ (4)
$a=-3$ болгондо $ax+3=-9x-3$ (5)

Берилген теңдеме $a\neq 0$, $a\neq 3$ болгондо, теңдеме жалгыз гана $x=\frac{1}{a}$ чечимине ээ болот.

Жогоруда түзүлгөн теңдемелердин тамырлары $x=\frac{1}{a}$ формулас боюнча табыларын окуучулар билиши, үйрөнүшү зарыл.

$a=1$ болгондо, $x=1$

$a=5$ болгондо, $x=\frac{1}{5}$

$a=-2$ болгондо, $x=-\frac{1}{2}$

$a=4$ болгондо, $x=\frac{1}{4}$

$a=-3$ болгондо, $x=-\frac{1}{3}$

2-мисал, $\begin{cases}3x+5y=n\\7x-y=1\end{cases}$ системасынын $x\succ 0$, $y\prec 0$ шартын канааттандыруучу n ди тапкыла жана жогорудагы шартты канааттандыруучу теңдемелер системасын түзгүлө.

Чыгаруу: Бул системаны бир нече жол менен чыгарса болот (ордуна коюу, алгебралык кошуу, аныктагычтардын жардамында). Биз аныктагычтарды пайдаланып чыгаралы:

$$\Delta=\begin{vmatrix}3 & 5\\7 & -1\end{vmatrix}=-3-35=-38\neq 0$$

$$\Delta_x=\begin{vmatrix}n & 5\\1 & -1\end{vmatrix}=-n-5 \qquad x=\frac{-n-5}{-38}=\frac{n+5}{38}$$

$$\Delta_y = \begin{vmatrix} 3 & n \\ 7 & 1 \end{vmatrix} = 3 - 7n, \qquad y = \frac{3-7n}{-38} = \frac{7n-3}{38}$$

Шарт боюнча:

$$\begin{cases} \frac{n+5}{38} \succ 0 \\ \frac{7n-3}{38} \prec 0 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} n+5 \succ 0 \\ 7n-3 \prec 0 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} n \succ -5 \\ n \prec \frac{3}{7} \end{cases}$$

Жалпысынан $-5 \prec n \prec \frac{3}{7}$ келип чыгат.

$x \succ 0$, $y \prec 0$ шартын канааттандыруучу n дин айрым маанилери үчүн теңдемелерсистемасынын бир нече сериясын түзөлү.

$n=-4$ болгондо, $\begin{cases} 3x+5y=-4 \\ 7x-y=1 \end{cases}$; $n=-3$ болгондо, $\begin{cases} 3x+5y=-3 \\ 7x-y=1 \end{cases}$;

$n=-2$ болгондо, $\begin{cases} 3x+5y=-2 \\ 7x-y=1 \end{cases}$; $n=-1$ болгондо, $\begin{cases} 3x+5y=-1 \\ 7x-y=1 \end{cases}$;

$n=0$ болгондо, $\begin{cases} 3x+5y=0 \\ 7x-y=1 \end{cases}$; $n=0{,}2$ болгондо, $\begin{cases} 3x+5y=-0{,}2 \\ 7x-y=1 \end{cases}$; ж.б.у.с.

Жогорудагылардын системалардын тамырлары $x \succ 0$, $y \prec 0$ шартын канаатандырат, ал $x = \frac{n+5}{38}$, $y = \frac{7n-3}{38}$ чечимдеринен көрүнүп турат.

3-мисал, a нын кандай маанилеринде $(1-a)x^2 - 4ax + 4(1-a) = 0$ теңдемеси:

а) чыныгы тамырга ээ болбойт;

б) бирден ашык тамырга ээ;

в) жалгыз тамырга ээ.

Теңдемени чыгарып, a нын кээ бир маанилериндеги кадимки квадраттык теңдемелердин сериясын түзгүлө.

Чыгаргыла: Дискриминантты эсептейбиз.

$Д = 16a^2 - 16(1-a)^2 = 16a^2 - 16 + 32a - 16a^2 = 32a - 16$

а) Эгерде $Д \prec 0$ болсо, б.а. $32a - 16 \prec 0$ же $a \prec \frac{1}{2}$ болгондо теңдеме анык тамырга ээ эмес.

б) Эгерде $Д \succ 0$ болсо, б.а. $32a - 16 \succ 0$ же $a \succ \frac{1}{2}$ болгондо бир теңдеме эки тамырга ээ болот.

в) Эгерде $Д = 0$ болсо, б.а. $32a - 16 = 0$ же $a = \frac{1}{2}$ болгондо бир теңдеме жалгыз тамырга ээ болот.

Анык тамырга ээ болбогон теңдемелердин сериясы:

1) $a = 0$, $\quad x^2 + 4 = 0$,

2) $a=-1,\qquad 2x^2+4x+8=0,$

3) $a=-2,\qquad 3x^2+8x+12=0,$

4) $a=-3,\qquad 4x^2+12x+16=0,$

5) $a=-4,\qquad 5x^2+16x+20=0,$ ж.б.у.с.

Бирден ашык тамырларга ээ болгон квадраттык теңдемелердин сериясы:

1) $a=2,\qquad -x^2-8x-4=0$

2) $a=3,\qquad -2x^2-12x-8=0$

3) $a=5,\qquad -4x^2-20x-16=0$

4) $a=0{,}7,\qquad 0{,}3x^2-2{,}8x+1{,}2=0$

5) $a=0{,}9,\qquad 0{,}1x^2-3{,}6x+1{,}4=0$ ж.б.у.с.

Ушундай серия теңдемелерди түзүү, окуучулар үчүн өз алдынча иштер текшерүү иштерге колдонууга жакшы шарт түзөт деп ойлойбуз.

Эң негизгиси окуучулар өздөрү параметрди изилдегенден кийин анын айрым маанилери боюнча теңдемелердин сериясын түзүү окуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүгүн ишке ашырат деген ойдобуз.

Пайдаланган адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын билим берүү жөнүндө мыйзамы – Б. 2003 – 61 б.
2. Математика. Жалпы билим берүүчү орто мектептер үчүн программа V-XI класстар. Б – 2008 – 48 б.
3. Инге Унт. Индивидуализация и дифференциация обучение. М. 1990-192 ст.
4. В.Ф.Паламарчук. Школа учит мыслить. М. 1997-208 ст.

Бикиева К.А.,
Тарыкчиева Ш.Б. - ОГПИ

Семинардык сабактарда элдик педагогиканын элементтерин найдалануу аркылуу студенттердин өз алдынча иштөөсүн өркүндөтүү

Бул макалада элдик педагогиканын элементтерин семинардык сабактарда пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн кээ бир жолдору көрсөтүлдү.

В этой статье показана возможность применения элементов народной педагогики.

This article shows the ability of using some elements in folk pedagogy in the classes.

Окутуунун формасы окутуу процессинин сырткы мүнөздөмөсү. «Форма» латынчадан которгондо «сырткы көрүнүш», «сырткы мүнөздөмө» дегенди билдирет. Окутуунун формасы окутуу процессинин уюштурулушун аныктайт.

Окутуунун уюштуруунун формасы бул-мугалим менен окуучунун белгилуу режимде, тартипте биргелешкен иш аракети.

Окутуу ишин уюштуруунун негизги формасы мектептерде- сабак, ал эми жогорку окуу жайларында: лекция, семинардык сабак, лабораториялык сабак, практикалык иштер жана башка.

Семинардык сабактар-лекция сыяктуу эле окутуунун теориялык формасына кирет. Семинардык сабакты өтүүнүн максаты: лекцияда алган билимин тереңдетүү, өнүктүрүү болуп саналат.

Семинардык сабактарда студенттер өз алдынча даярдануу менен өтүлгөн темага тиешелүү маалыматтарды кошумча адабияттардан окуп билимин, сөз байлыгын, илимий терминдер менен кеңейтип өз пикирин, көз карашын, илимий негизде бекемдөөгө жана студенттердин өз алдынча иштөөсүнө, өз ишинде фактыларды анализдөөгө, жалпылоого мүмкүнчүлүктөр түзүлөт. Окутуучу мындай сабактарды өтүүдө студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруп, аларды жетектейт.

Студенттер семинардык сабак учурунда лекциянын материалдары менен чектелишет. Теманы өз алдынча өздөштүрүүнү унутта калтырышат. Бул кырдаалдан чыгуу үчүн окутуучу өз чеберчилигин иштетүүсү зарыл. Студенттердин өз алдынча иштөөсү үчүн берилген тапшырмалар программадагы материалдан четтебөөсү керек. СРСтин планы, адабияттары окутуучу тарабынан сунушталып, көзөмөлдөнөт. Даяр болгон иш аудиторияда талкууланат. Дискуссия жүрөт. Талаш-тартыш студенттин теманы өздөштүрүүсүнүн дагы бир жолу болуп эсептелет.

Жогорку окуу жайларында сабактын бул түрлөрүн деңгээлине жеткире өтүү, окутуучунун өздүк чеберчилигине адистик даярдыгына жараша болот. Студенттерди окутуу процессине активдуу катыштыруунун бирден-бир жолу, сабакта өз алдынча эмгектенүү, билим алуу жана алган билимине канааттануу өз күчүнө ишенүү сезимин пайда кылат.

Мына ушул жагдайда гана студенттердин активдүү өз алдынча иштөөсүнө өбөлгө түзүлөт. Семинардык сабактарды өтүүдө студенттердин өз алдынчалыгын өркүндөтүү үчүн, окутуучулар түрдүү ыкмаларды пайдалануусу зарыл. Салттуу окутуу жараянынан салттан сырткаркы сабактарга өтүү мүмкүнчүлүгү келип чыгат, же сабак процессинде интерактивдуу усулдарды пайдалануу бүгүнкү күндүн талабы.

Интерактивдуу ыкманын өзгөчөлүгү окуучуларды өз алдынча билим алууга, эмгектенүүгө, өз билимине канааттанууга, өз алдынчалыкка үйрөнүүгү, өз күчүнө ишенүүгө алып келет. Биздин окутуучулардын негизги максаты-инсандын билим алууга болгон аракетин өстүрүп, өз күчүнө ишенүүсүн пайда кылуу. Албетте, инсанды билим алууга тарткан, кызыктыра алган окутуучу менен студенттердин биргелешкен кызматы. Буга окутуучу эмгек сиңирүүсү зарыл. В. А. Сухомлинский айткандай «Балдарды сүйүү керек». Аудиторияда бирин-бири сыйлоо, урматтоо чоң мааниге ээ болуп атмосфера таза болууга тийиш. Аудиторияда «педагогикалык кызматташтык» жогорку деңгээлде болбосо, окутуучунун ар кандай аракети натыйжасыз калат.

Окутуунун интерактивдүү методдору окутуунун эски методунун стереотибин өзгөртүүгө жардам берет. Ошону менен бирге студенттердин ички резервдерин ойготууга шарт түзөт. Бул усулдарга: Акыл чабуулу, ролдуу оюндар, чакан топтор менен иштоо, пикир алышуу дебаты, бири-бирибизди окутабыз, жалпы дискуссия жана башка.

...гуманитар... педагогический инс... Читальный зал

«Ойго чабуул ыкмасы».

Ойго чабуул ыкмасы окутуучунун берген суроосуна же маселесине кара тайпадагы ар бир студент өз пикирин берген суроосуна же маселесине кара «бир баштын оюу жакшы, ал эми жыйырманыкы андан да артык» дег принциптин негизинде мүмкүн болгон бардык варианттарды жыйнап алу Мындай учурда бардык балдардын ой пикирлеринин туура жана канчалı туура эместигине карабастан эсепке алынат. Жакшыраак кабылд максатында ой-пикирлердин бардыгын доскага же флипчартка жазып ал керек. Бул балдардын кийинки коюлган маселени же суроону туу түшүнүшүнө айтылган ойлорду талдоосуна жардам берет.

«Ойго чабуулду» өткөрүү ыкмасы.

Окутуучу тайпа суроону, маселени же проблеманы айтат студенттердин ой пикирлерин билдирүүсүн суранат.

1. Студенттердин айткан ой пикирлеринин бардыгын калтырбастан доскага ж флипчарткага жазылып алынат. (канчалык көп болсо, ошончолук жакшы).
2. Бардык ой пикирлер жазылгандан кийин окутуучу студенттер мен бирдикте келечектеги иштерди пайдалануу максатында алардын ичин кызыктуу жана так далилдүүрөөктөрүн тандап айтылган ой пикирлерд корректирлеп, идеяларды компановкалоону жүргүзүү керек.

«Ойго чабуулду» өткөрүү эрежелери.

1. Ойго чабуулду өткөрүүгө белгиленген убакыттын регламенттин так тартип кармоо зарыл.
2. Белгиленген убакыттын ичинде каалоочулардын баарына өзүнүн о пикирлерин айтуусуна мүмкүнчүлүк берүүсү зарыл.
3. Студенттердин айткан ой пикирлерин сындоо, талкулоо, баа берүү жагы колдоого алынбайт.
4. Ойду же идеяны кыска жана так жыйынтыктуу жасоо максатында айтылга ой пикирлердин ээсине макулдугу менен зарыл учурларда корректировк жасалышы ыктымал.

Буларды семинардык сабактардын уюштуруу, кайталоо, бышыкто мезгилдеринде 7 же 10-15 минута пайдаланса болот. Бул усулдар студенттерди башты жерге салып олтуруу абалынан алып чыгып, оз алдынча эркин сүйлөөг алып келет жана сабакка болгон кызыгуусун арттырат. Учурдун сабагын коюлган талаптардын бири сабак процессинде элдик педагогиканы элементтерин колдонуу болуп эсептелет. Семинардык сабактын ар кайс учурларында (уюштуруу, жаны теманы түшүндүрүү, бышыктоо). Кыргызды макал– лакаптарын. Табышмактарын, жаңылмачтарын пайдалансак сабакты деңгээлин түшүрбөйт. Өтүлүп жаткан темага ылайыктуу макалдарды сабакты уюштуруу учурунда айттыруу.

Макал кайсы тамга менен аяктаса кийинки макал ошол тамгада башталуусу зарыл.

Мисалы: «Кыздуу үйдө, кыл жатпайт».

«Таалайлуу болоор жерине, кыз ыйлап барат».

«Тапканың таттуу болуш үчүн, эмгегиң катуу болуш керек».

«Карга баласын, аппагым» дейт

Бул студенттердеги тез ойлонуучулукту, тапкычтыкты, сезимталдыкты пайда кылуу менен тарбиянын түрдүү тармагын кабыл алууга мүмкүнчүлүктөр түзүлөт.

Кыргыздын ооз эки чыгармачылыгынан болобу, жазма адабиятынан болобу предметтер аралык байланышты түзүү максатында цитаталарды колдонсо болот.

Мисалы: Улууну урматтоого, ата-энени сыйлоого байланышкан «Алтын куш» жомогун алып көрсөк: Бала «Алтын кушту» табууга аттанып, болуп көрбөгөн ийгиликтерге жетишет. Мындан «ата-энени сыйласаң жетээрсиң муратка, сыйлабасаң калаарсың уятка»деген накыл кептин бекеринен айтылбаганы далилденет.

Бүгүнкү күндө билим берүүдөгү материалдык-техникалык базанын жетишсиздиги эң орчундуу маселе. Бул материалдык-техникалык базалар: китептер, видео аппаратуралар, ЭВМ компьютерлер, көргөзмө куралдар жана башка.

Мына ушулардын окуу жайларда жетишсиздиги сабактардын сапатынын төмөндөшүнө, студенттеринин билиминин начарланышына алып келүүдө. Бул учурда албетте окутуу процессине жаңылануу киргизүү зарыл.

Окутуу процессиндеги жаңылануу мезгилинде студенттерде төмөнкү сапаттар пайда болот.

1. Өзүнө-өзү ишенүү.
2. Жаңылыктарды киргизе билүү.
3. Башка адамдар менен мамилелешүү.
4. Дагы билим алууга умтулуу.
5. Коомдун өнүгүүсү үчүн ой жүгүртүп иштей билүү.

Мындай шартта гана ар бир билим алган кесиптин ээси же адис төмөндөгүдөй сапатка ээ болот.

1. Алган билиминин сапатынын жогору болушу.
2. Критикалык ой жүгүртүүсү, өз ара чечим кабыл алуусу.
3.Жаңы билимдерди алууга умтулуу жана каалоосунун жогорулашы.
4. Коллективде иштоо жөндөмдүүлүгүнүн өсүшү.
5. Улутта болгон сапаттардын ар бир даяр адистик өзүндө болушу.

Өз алдынча окуу изденүү менен студенттер жашоого келечек турмушка, келечек кесибине даяр болот. Биз бул ийгиликке семинардык сабактарды өтүү учурунда гана жетише алабыз.

Адабияттар:

1. С.А Смирнов Педагогические теории системы технологии. М-2002 г
2. И.П. Подласый. Педагогика М—1999 г
3. Э Мамбетакунов. Т. Сияаев. Педагогиканын негиздери. Б-2002 ж
4. Ш.А. Амонашвили Здравствуйте дети. М-1983г
5. «Кут Билим» 2007-жыл 21 ноябрь.» Семинардык сабактарды отуунун жолдору»

Исраилова Ч. - ОГП

Кыргыз элинин дүйнөлүк социологияга кошкон салымы

Кыргыздар – Азиядагы эн байыркы элдеринин бири. Мында кыргыздардь дүйнө кабылдоосу, дүйнө таанамы, дүйнө түшүнүгү жөнүндө маалымдалга Кыргыздардын социалдык жашоо турмушу улуу «Манас» эпосунда даг чагылдырылган. Кыргыздардын социалдык аңдап билүүсүнүн бир жолу бул маке лакаптар, учкул сөздөр зор мааниге ээ болгон.

Кыргызы в Средней Азии являются самым древним народом. Сде описываютсь жизнь людей, познания мира, взгляды на мир, понятия жизни т.д.Социальная жизнь кыргызов также рассматривается великом эпо «Манас». Социальная жизнь кыргызов познавалась в пословицах, поговорках, и крылатых выражениях.

Kyrgys people are one of the ancient people in Asia
The article deals with world perception, wold outlook and world in sight of Kurg people,whose social life is also depicted in epos «manas».
Proverbs and sayings had great role in social insight of Kurgus people.

Кыргыздар – Азиядагы эӊ байыркы элдердин бири. Кыргыз мамлекет туурасындагы алгачкы маалыматтар биздин доорго чейинки 201-жылы кыта тарыхчысы Сыма Цяндын кол жазмаларында кездешет. 2003- жылы БУУну чечими менен Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн 2200- жылдагы кызу белгиленди.Кыргыздар өзүнүн эки миӊ жылдан ашуун тарыхында ар канда оорчулуктарды жеӊип өтүп, 9-кылымдын ортосунда ошол кездеги күчтү мамалекеттердин бири болгон- Улуу Кыргыз Каганатын түзүүгө жетишке Улуу Кыргыз Каганаты саясый – аскердик күчтүн, кыргыз аскердик өнөрүнү руханий чыгармачылыктын, көчмөн цивилизация менен маданиятты баралына жетип, толуп турган мезгили болгон.

Кыргыздардын дүйнө таанып билүүсүн, өнүккөн тарыхый ишмердикти бир бөлүгү катары чагылтуу учуру да дал мына ушул мезгилден баштала алардын ата мурастарын өзүнө сиӊирип алуу, дүйнө таанымын, адег ахлактарындагы мыкты салттарын, акылмандыгын, сулуулугун чагылтуусу д дал мына ушул мезгилдерден баштап, өсүп-өнүгүүнүн, жетилүүнүнүӊ узаі татаал жолдорун басып өтөт.

Кыргыздардын дүйнө кабылдоосу, дүйнө таанымы, дүнө түшүнүг Теӊирчиликте чагылдырылган, дал мына ушул Теӊирчилик дүйнөнү, табитть коомду Жана адамды социалдык андап билүүнүн башаты болуп эсептелет. Да мына ушул окууга ылайык дүйнөдө болгондордун бары теӊдикке, жуптукк жана бирдейликке негизделген.

Теӊир космос катары, тартип катары, тотем катары, кудай катар көчмөн кыргыздардын ой жүгүртүүсүнүн символдуулугун өзүндө бириктири чагылтып турат.

Алар дүйнөнү өздөрүнө окшотуп элестетип келишкен жана таанышкан Теӊирчиликтин мыйзамдары бир канчалаган миӊ жылдар бою кыргыздар үчү жашоо шарты болуп кызмат аткарып келгендиги белгилүү. Каада- салттар да үрп-адатар да, өнөр да, маданиятта да алардын тикеден- тике таасири мене өнүгүп-өскөӊ. Алар кыргыз тарыхында жана тилинде, өнөрүндө жана дилинд көөнөрбөй жашап келген жана кыргыз эилинин муундан- муунга, атадан балаг

уланып кете бере турган улуттук кенчи болуп кала бермекчи. Теңричилик дин катары бул дүйнө менен адамдын ортосундагы «байланыш», экөөнү бириктирип кармап турагн «жип», Теңирчилик адам жаралгаида эле аны менен кошо жаралган. Көптөгөн өлкөлөрдүн илимпоз-окумуштууларынын эмгектеринде Шумер цивилизациясын, жапон синтоизиминин, Кытай даосизминин негиздерин да дал мына ушул Теңирчиликтин принциптери, баалуулуктары жана эрежелери түзө тургандыгы улам- улам кайталанып айтылып келет.
Теңирчиликтин маңызы Адам менен табияттын бирдиги жана өз ара карым-катышы. Мындай мамиле табитка кулдук уруудан жана ата- бабалардын арбактарына болгон урматтоодон улам келип чыккан. Динге ишенгендердин бары тең табиятка жандуу Теңирчиликке болгон терең ишеним алардын табият менен камыр-жумур жуурулушуп жашоосуна, өздорүрүн табиттын бир бөлүгү катары кароосуна, урматтап сылоосуна, дүйнөдөгү ыйык нерсе катары таануусуна алап келген. Ошентип, баардыгы бекем алакада болгон, көчмөн эл өздөрүн курчап турган тоо- ташка, жер-суuга жана башка терең ызааттоо сезими менен мамиле кылган.

Ошол эле мезгилде көчмөн кыргыздар үчүн руханий кенчтер дайыма материалдык баалуулуктардан жогору коюлуп келген. Адамдын ар намысы, абийири сыяктуу түшүнүктөр адам өмүрүнөн да бир нече эссе жогору турган. Кыргыздар эч качан оокатын кулу болгон эмес, алардын тарыхында кул ээлөөчүлүк, феодализм, монархиялык башкаруу, королдор менен хандардын бийлиги сыяктуу түшүнүктөр кездешпейт.

Теңирчилик өзүнүн философофиялык негизги эреже- мыйзамдардын кагаз бетине жазып калтырган эмес. Бардыгы оозеки жүзүндө жана көргөң тейинче гана эсте сакталып калган, диндик жарак жаскактын бары тең өтө жөнөкөй жана аз санда болгон. Теңирчилик өзүнүн диний ырым-жырымдарынын жөнөкөйлүгүнөн жана философиясынын дана тактыгынан улам Евразия көчмөндөрүнүн, анын ичинде кыргыздардын жашоо-турмушунда миңдеген жылдар бою өз түсү-түрпүн өзгөртөй бир калыпта жашап да, колдонулуп да келген. Евразия көчмөндөрү Теңирчиликтин мыйзамдарын, үгүт-насаатарын, эрежелерин кадыр баркташып, туу тутушкан. Алардын жашоо турмушу бала кезинен баштап эле алардын аң-сезиминде динди, каада-салтты, ырым-жырымдарды, курмандык чалууларды жана башка бекемдеген. Теңирчиликтин негизги жол-жоболору жана көптөгөн каада-салтаары 21-кылымдын башталышына чейин өз наркында эч бузулбастан келип жетти жана анын филиософиялык-этикалык, моралдык- нравалык негиздери азыркы адам коомун дүйнөлүк ааламдаштыруу жана гумандуулуктан четтөө мезгилинде да курч тургандыгы талаш туудурбайт.

Кыргыздардын дүйнөнү социалдык таанып билүүсүндөгү өзгөчө орунду 1995- жылдын август аында БУУнун Генералдык Ассамблеясы дүйнө жүзүндө миң жылдыгын белгилөө боюча чечим кабыл алган элдик ооз эки чыгармачылыктын улуу чыгармасы – «Манас» эпосу болуп эсептелет. Эпос өзүнүн көлөмү боюнча Гомердин «Илиада» менен «Одиссеянын», ошондой эле индустардын дүйнөгө таанымал чыгармасы «Махабхаратадан» да ашып түшөт. Бекеринен ал Гиннестин рекорддор китебине киргизилген эмес. «Манас» эпосу көптөгөн кылымдар бою эл ичине кеңири тарап, алардын социалдык-руханий турмуштун коштоп келген. Азыр да эпостун тигил же бул сюжетин жатка айтып бере албаган үй-бүлөнү жана адамды табу кыйын экендиги Манастын кыргыз элинин тарыхындагы ээлеген орду туурасында кабар берип

турат.Көптөгөн бою топтолуп, элдин бүтүндөй турмуш- жашоосу, келеч умтуулары чагылдырылган чыгарма кыргыз элинин энциклопедиялı чыгармасы катары каралып келгендини мыйзам ченемдүү иш, анткени элді жашоо-турмушу, үрп-адаты, каада-салты, жомокторду, уламыштары жаı башка бары тең кыргыз эилинин татыктуу уулу Манас баатырдын тегерегин жыйналап, Манас баатырдын иш аракеттери аркылуу окурманга жеткириле Манас эпосу- бул жөн гана кыргыздардын тарыхый социалдык, экономикалı турмуштун сүрөттөлөт. Мисалы, «Эр Табылды» менен «Курманбеке» тынчт жана элдин ээлеген жеринин бүтүмдүгү үчүн болгон эр жүрөк күрөшт баяндалат, ал эми «Кожожашта» болсо адам менен табиттын ортосунда байланыш сүрөттөлсө, «Олжобай менен Кишимжанда» сүйүүнүн тазалыг достук жана башкалар туурасындагы аңгеме курулат. Бул эпостор, даı көптөгөн даңазалуу дастандар, уламыштар, баяндар кыргыздын Кыдь даарыгын талантту ырчы акындары тарабынан комуздун коштоосун илгертен эле муундан – муунга, атадан балага элдин кастарлап бакан кенч байлыгы катары берилип, ырдалып келет. Ал эми музыкалык аспаптар болс табият, жаратылыш карыктарын, обондорун дал өзүндөй кайталап, кыргызды ичине каткан сезимдерин, күүлөрүн, миң кыялдарын, жүрөктү тээп чыкк буктарын не бир шумдук, не бир асыл, көркөм обон – күүлөргө айлант кыргыздарды илгертен эле коштоп келет даазыркы заманда, 21-кылымды башында кыргыз элинин музыкалык маданиятында өзгөчө зор мааниге болот. Маданий билдирүүнүн бул байыркы түрү кыргыз элинин жамааттык э тутумунун өзгөчө түрү катары жаңы мани- маңызга ээ болот.

Элдин социалдык аңдап – билүүсү обьективдүү жана субьективдүү көптөг факторлого байланышып, тарыхый жүрүштүн учурунда ар кандай өзгөрүүлөр тушуккан татаал социомаданий көрүнүш экендиги малым. Мында себептердин бири катары түрк элдеринин, анын ичинде кыргыздарды жазмасында, динине, маданиятына, тарыхына жасалган беш кол салуı көрсөтүүгө болор эле. Бул басып кирүүлөр, кол салуулар бул элдердин тарых жана социалдык эс- тутумуна социалдык- маданий өтө чоң кесепетери тийгизген. 8-9 кылымдар ичинде Түштүк – Чыгыштан Улуу талааларı (мейкиндиктерге) Будда, Түштүк – Батыштан ислам, Батыштан христиа сыяктуу дүйнөлүк диндер кирүүгө аракет кылса, кийнчирээк орустарды колониялык саясаты баш багып, акырында советтик коммунисттик кол салууı душаар болот. Башынан көптөр өтүп, көптөргө чыдап келген тарь тастыктагандай Жер бетинде руханий кулчулуктан өткөн кулчулук жок. Басы кирүүчүлөр жерди биротоло ээлеп калыш үчүн, элди руханий кулдандыры үчүн негизинен үч ыкманы колдонушат: алар жерди басып алышат, динд өзгөртүшөт, эне тилди, тарыхты унуутуга мажбурлашат. Мунун бардыгы т элдин тарыхый Жана социалдык мнемологиялык эс-тутумун жоготуу үчү жасалат. Дин көптөгөн кылымдар бою саясатчылардын колониялаштыруу, эз жаатындагы каардуу куралына айланып, элди дагы эл менен кайраштырууд кагыштырууда өз жемишин берип келген.

9-11 кылымдар аралыгында Чыгыш элдерине карата европалыктарды сегиз жолку кандуу жүрүштөрүн, талап-тоноолору уюштурулуп, басы алуучулар өздөрүнүн көзүрү катарында мына ошол динди пайдаланышкандыг тарыхта малым.

7-кылымдын ортосунан баштап Араб халифатынын азыркы Борборду Азияга болгон жортуулу башталат. Аму дарыясынын жээктериндеги үч жүздө ашуун шаарлар менен кыштактардын таланып- талкаланганы, далай мадани

байлыктардын ошол шаар- кыштактар менен кошо жок болгондугу, тилди, динди, каада- салттарды, ырым-жырымдарды, үрп-адаттарды тутукан көптөгөн элдердин жоюлгандыгы улуу Беруни тарабынан өтө кейип-кенчип, капа болу менен баян кылат. «Алар илимий трактаттарды, астрономиялык жана философиялык изилдөөлөрдү, тарыхый хроникаларды жана тарых жаатындагы китептердин баарын өрттөп жок кылышкан. Алар мүрзөлөргө коюлган таш белгилердеги жазууларды очүрүшүп, таш эстеликтердеги эпитофияларды темаир менен кескелип жок кылышкан», деп жазат казак акыны Муктар Шаханов. Мезгилибиздин дагы бир чыгаан жазуучуларынын бири Ч.Айтматовдун жазгандарына көңүл бурсак, «Хунн, түрк, хорезм жазуулары жок кылынганы соң, араб баскынчылара элдин руханий байлыктарын-маданиятты, адабиятты, үрп- адаттары жана каада- салттарды жок кылууга киришет жерлердин аттарын, адамдардын ысымдарын араб тилиндеги аталыштар менен алмаштырышат. Биз дагы ошол кездеги буга чейинки топтон келген тарыхый эс тутумубузду жогото баштадык. 19240 жылга чейин биз (кыргыздар) пайдаланып келген 28 тамгалуу араб жазуусу бизге ушундай жол менен кирген».

Адабияттар:

1. Сборник законов по социальной защите населения Кыргызской Республики Б. 2002 г.
2. Материалы международной конференции «Социальная работа Кыргызстана на пороге XXI века»: опыт и перспективы Б. 2007 г.
3. Национальной отчет Кыргызской Республики по человеческому развитию за 2003 год. Б. 2003 г.
4. Стратегия социальной политики: рынок труда, занятость и социальная защита населения. Б. 2007.
5. Кусен Исаев. «2005-жыл Кыргызстандын кайра жаңылануусунун башаты». Б., «Шам» 2005г.

Мамытова М.- ОГПИ

«Санат-насыят жана терме ырларындагы элдик тарбиянын көрсөтүлүшү»

Макалада санат жана терме ырларындагы элдик тарбиянын айрым бир маселелери берилген, конкреттүү мисалдар менен тастыкталган. Педагогдорду, студенттерди санат, терме ырларды колдонуунун жолун көрсөтөт.

В этой статье даются некоторые вопросы народного воспитания посредством сохраненных сборников поговорок, афоризмов. Показываются пути использования этих сборников в работе и учебе.

This article is showed some problem of national upbringing in wise sayings and poems and given clear examples. Ways of using wise sayinys and poems in bring up children fov teachers and students described in it.

Насыятым ыр менен,
Терме кылып айтамын.
Тегинди айтып беремин,
Терме ырдан кеп айтып.

Адам баласы туулгандан баштап өмүрүнүн акырына чейин элдик таал
тарбиялар, каада-салттар, санат-насыяттар коштоп келет. Арийне калкт
рухий турмушунун бардык кубулуштарындай эле,тарбия да ырааттуу эре
жоболордун негизинде жүзөөгө ашырылат. Инсандын инсан бол
калыптанышына да мына ушул элдик тарбиядагы санат-насыят ырларын
мааниси өтө чоң роль ойнойт.

«Санат», «насыят», «терме», «үгүт», «үлгү», «нуска», сөздөрдүн өт
мааниси менен бул түркүмдөгү ырлардын негизги дагы бир турмуш
багыты кыргыздардын тарбиялоо жөнүндөгү көз караштары, элд
педагогиканын иштелип чыккан методикасынан түздөн-түз орун алган.

Кыргыз фольклорунун тарыхында «санат», «насыят», «терме», «үгү
«үлгү», «нуска» деп аталган ырлардын атайын бир топ түркүмү кездеш
Мында сырткы көрүнүшү жана ички мазмуну бири-бирине айкалышкан б
поэтикалык көркөм чыгармачылыктын түпкү табиятын элдик философиян
моралдын, этнографиянын, этно-педагогиканын кыргыздардын кылымдард
келе жаткан көз караштары орун алган.

Анын кыргыз элинин жашоо шартындагы аткарган милдетин чечүүдө алард
ар биринин маани манызын ачык, так, даана чечмелеп берүүгө туура келет.

«Санат»- кыргыздын төл сөзү адабий ыр, афоризмдердин рифмаланыш
макал-лакаптардын ырга айланышы, сүйлөө речинде туруктуу сакталган учк
сөздөрдүн, акылман сөз айкаштарынын, элдик моралдык, философиял
адабий формага айланган бир түрү.

«Насыят»- кыргыз эли кабыл алган араб сөзү. Насыяттын араб тилин
кирип, кыргыздын төл сөзү «санатка» синонимден колдонулуп, э
компоненти маанилеш кош сөздүн ролун аткарып, кыргыз фольклорунда
дидактикалык поэзиянын бир түрүн аныктайт, алар бири-биринен ажырабаг
түгөйлөштүк сапатынан ажырабайт.

«Терме»- темасы аталбаган адабий импро-визация, термедидактикал
таалим-тарбиялык мааниде айтылуучу оозеки поэзиялык чыгарма.

«Терме» сөздун семантикасында-турмуштагы кездешүүчү ар түрд
нерселердин, кубулуштардын адамга керектүүсүн тандоо, пайдасы жог
ылгап, жараксызын алып таштоо, бөлүштүрүү жана айырмалоо деген
түшүндүрөт.

«Санат» менен «Насыят» бири-биринин булактарынан азыктанат. Алар
аралашып, көркөмдүк сапаттарын жогорулатат, ырчылык өнөрдүн көрк
ачат.

«Үлгү»- акыл-насаат айтуу, тарбиялуу болууга чакыруу маанисинде
айтылган ырлар, үлгү пример, образец, үлгү көрсөт, үлгү бол, буюмд
калыбы, үлгү өрнөк, таалим-тарбия, нуска сөздөрдүн синоними, «жаштар
үлгү болоорлук өмүр сүрдү». Үлгүнүн кеңири таралышы адамдын жек
жүрүш-турушу, ички рухий байлыгынын сапаты, бирөөгө жасаган мамиле
кыял жоругу, мына ушунун бардыгы бириги келип адам баласына тиешелу
болгон «үлгүлүү болуу» деген маанини камтыйт.

«Үгүт»- наставление, поучение, агитация, пропоганда, үгүт-насыя
жүргүзүү. Өзгөчө ырчылар менен жазгыч акындардын жек
чыгармачылыгында кеңири колдонулат.

Кыргыз элинин социалдык жашоо шартында XX кылымды
башталышына чейинки доорлорунда атайын уюштурулган билим беруун
борборлору – бала-бакча, мектеп, жогорку окуу жайлар болгон эмес, биро
ошол учурда деле элибиздин жаштарды тарбиялоодогу иш-аракеттери